

IKER
GAZTE
NAZIOARTEKO
IKERKETA EUSKARAZ

V. IKERGAZTE NAZIOARTEKO IKERKETA EUSKARAZ

2023ko maiatzaren 17, 18 eta 19a
Donostia, Euskal Herria

ANTOLATZAILEA:
Udako Euskal Unibertsitatea (UEU)

Aitortu-PartekatuBerdin 3.0

GIZARTE ZIENTZIAK ETA ZUZENBIDEA

**Nazionalismoen arteko lehia
Euskal Autonomia Erkidegoko
hezkuntza-sisteman:
testuliburuak aztergai**

Jon Fernández Iriondo

145-152 or.

<https://dx.doi.org/10.26876/ikergazte.v.02.18>

ANTOLATZAILEA:

BABESLEAK:

LAGUNTZAILEAK:

Nazionalismoen arteko lehia Euskal Autonomia Erkidegoko hezkuntza-sisteman: testuliburuak aztergai

Jon Fernández Iriondo

Euskal Herriko Unibertsitatea UPV/EHU
jonfernandez1998@gmail.com

Laburpena

Nazionalismo-ikerketen baitan kokatutako ikerketa honen ardatza derrigorrezko hezkuntza da (Lehen Hezkuntzako 6. maila, hain zuzen), eta euskal eta espainiar identitateen transmisio hutsal edo inkontzientea aztertzen du, gaur egun Euskal Autonomia Erkidegoko ikastetxeek erabiltzen dituzten Gizarte Zientzietako testuliburuaren analisiaren bidez. Besteak beste Michael Billig-en nazionalismo “banal” edo hutsalaren tesiaz baliaturik, eduki-analisi kualitatiboa erabili da hiru argitaletxetako testuliburuak konparatzeko. Aurkikuntzei dagokienez, argitaletxe gehienek espainiar nazionalismoa euskaraz banalizatzen dute, paradoxikoki. Ikaselkar argitaletxea da euskal nortasuna modu nazionalistan —eta ez erregionalistan— erreproduzitzen duen bakarra.

Hitz gakoak: hezkuntza, testuliburuak, nazionalismo hutsal, espainiar nazionalismoa, euskal nazionalismoa

Abstract

This research, located in the field of Nationalism Studies, focuses on compulsory education —more precisely, on the 6th degree of primary education— and examines the banal or unconscious transmission of Basque and Spanish identities through the analysis of Social Science textbooks used nowadays in schools located in the Basque Autonomous Community. Drawing, among others, on Michael Billig’s thesis of banal nationalism, qualitative content analysis has been used to compare textbooks from three publishers. Concerning the findings, most publishers banalise Spanish nationalism paradoxically through the Basque language. Ikaselkar is the only one reproducing Basque identity in a nationalist —and not regionalist— fashion.

Keywords: education, textbooks, banal nationalism, Spanish nationalism, Basque nationalism

1. Sarrera eta motibazioa

Gaur egungo gizarteetan, nazio-identitatea eremu askotan transmititu eta erreproduzitzen da errutinaz eta inkontzienteki. Izan ere, “nazionalismo” hitzak —maiz eskuin muturrarekin edo mugimendu independentistekin lotuta— testuinguru askotan izaten duen konnotazio negatiboa gorabehera, herritarren eguneroko bizitzan daude nazio-identitatea oharkabean erreproduzitzen duten diskurtsoak eta praktikak: kirola, komunikabideak, zinema, etab. Hala ere, gatazka politikoak bizi dituzten gizarteetan, sozialki bateraezintzat —edo nekez bateragarritzat— jotako nortasunak egoten dira sarritan: kataluniarra eta espainiarra, eskoziarra eta britainiarra, etab. Lurrean berean babes-maila jakin bat duen mugimendu nazionalista bat baino gehiago egoteak zaildu egiten du nazio-identitate jakin baten transmisio “inkontzientea”, gatazkari buruzko kontzientzia soziala dela eta. Alabaina, horrek ez du esan nahi horrelako lurraldeetan nazionalismo “hutsal”-ik ez dagoenik; aitzitik, zenbait alorretan nazio-kontzientziaren transmisio despolitizatuaren zantzuak ikus ditzakegu, betaurreko egokiak janzten baditugu.

Nazionalismo-ikerketen baitan kokatutako ikerketa honen ardatza derrigorrezko hezkuntza da, Lehen Hezkuntza hain zuzen, eta xede du euskal eta espainiar nortasunen transmisio hutsal aztertzea arlo horretan, gaur egun Euskal Autonomia Erkidegoko ikastetxeek erabiltzen dituzten Gizarte Zientzietako testuliburuaren analisiaren bidez. Nazioaren gaineko ikuspegi konstrukzionistan eta Michael Billig gizarte-psikologo ingelesaren nazionalismo hutsalaren tesian (1995) oinarrituta, eduki-analisi kualitatiboa erabili da Santillana – Zubia, Anaya – Haritza eta Ikaselkar argitaletxetako testuliburuak aztertzeko, LHko 6. mailari dagozkionak.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Paradigma modernistaren baitan kokatutako korrante konstrukzionistari jarraikiz, nazioak “imajinatutako komunitate politikoak” dira (Anderson, 2006). Naziokideek euren nazio-komunitatea imajina dezaten, beharrezkoa da “asmatutako” tradizio eta sinbolo nazional batzuk partekatzea: aberriaren egunak, kirol-ekitaldiak, banderak, ereserkiak, etab. Izan ere, horiek balore eta jokabide-arauen transmisioa bermatu ez ezik, iraganaren eta orainaren arteko lotura ere irudikatzen dute (Hobbsbawm eta Ranger, 1983; Smith, 1991: 16-17).

Nazionalismo hutsalaren tesiaren arabera, nazio-kontzientzia ez da agertzen soilik modu erradikalizatuan edota ez ohiko egoeretan. Nazio-krisialdi bat (adibidez, gerra bat) heltzen denerako, herritarrek badakite soberan zeintzuk diren euren aberriari dagozkion sinboloak. Nazio-krisialdiek ez badituzte nazioak ezerezetik sortzen, horrek esan nahi du egonkortasun-garaietan ere agerikoa ez den nazionalismo bat egon behar dela: “nazionalismo hutsala” (*banal nationalism*). Billig-en ustez (1995), ezarritako estatu-nazioetan, nazionalismoa oharkabean erreproduzitu ohi da; hots, nazionalismo hutsalak, erritual edo ohiko praktiken bidez, naziotasun bat naturalizatu eta etengabe gogorarazten du. Praktika horien ondorioz, populazio orokorrak naziotasun hori bereganatzen du. Nazionalismo hutsala diskurtso politiko-instituzionaletan eta komunikabideetan antzeman daiteke: erakunde publikoen eraikinetan jasotako banderak, albiste «nazional» eta «nazioarteko» albisteen arteko bereizketa, deixien («gure atletak», «herrialde hau», «hemen») eta elipsien erabilera ([espainiar] «gizartea», [britainiar] «lehen ministroa»), etab. Horri guztiari gehitu behar zaio nazio propioa irudikatzeo ezinbestekoa dela horrekin batera nazioez osatutako mundua ere irudikatzea: “the nation is always a nation in a world of nations” (ibid.: 61). Nazionalismo hutsalaren tesia geopolitika kritikoaren arloan garatutako mapen irakurketa konstrukzionistarekin osatu behar da. Azken finean, naziokideek nazioari dagokion lurraldea modu bisualean imajinatu ahal izateko, “mapa” deritzegun gizarte-eraikuntza horien rola funtsezkoa da (Pickles, 2004; hemen aipatuta: Culcasi, 2010: 587). Winichakul-ek (1988; hemen aipatuta: Anderson, 2006: 171-175) “logoizazio”-aren kontzeptua erabiltzen du erreferentzia egiteko mapa bat bere testuinguru geografikotik atera eta puzle baten pieza bat balitz bezala irudikatzean datzan praktikari.

Posible al da nazionalismo hutsalaz hitz egitea estaturik gabeko nazioetan, kontuan hartuta estaturik gabeko nazionalismoen sinbolo, diskurtso edota praktikak ez ohi direla oharkabean geratzen? Crameri-ren aburuz (2000: 145-157), prozesu autonomikoak ahalbidetu zion kataluniar nazionalismoari bere forma banalizatua edukitzea, kataluniar hizkuntza, kultura eta ikurrak ofizialak direlako eta eremu publikoan normalizatuta daudelako gaur egun. Kataluniar eta espainiar nazionalismo hutsalaren arteko gainjartzearen ondorioz, kataluniar gehienek nazio-nortasun hibridoa lukete. Hibridotasunaren hipotesia baino zuzenagoa iruditzen zaigu, baina, lurralde-nortasun batzuen *anbibalentziaren* hipotesia. Vicent Flor-ek valentziar kasuan (2015: 3969-90) eta Iker Iraolak euskal kasuan (2021) iradoki duten bezalaxe, estatu azpiko nortasun batzuk bi modutan irudika eta uler daitezke: modu nazionalistan edo modu erregionalista/autonomistan. Hego Euskal Herrian, nazionalismo eta erregionalismo hutsalaren arteko bereizketa egitean, bi dira aintzat hartu beharreko irizpideak: (1) irudikapenak euskal nortasunari esleitutako rola (zentraltasuna vs. estatu-nazioarekiko subalternitate), eta (2) lurraldetasuna (zazpi lurraldez osatutako Euskal Herria vs. EAE).

Orain arte, euskal nortasunaren naturalizazio edo banalizazioari buruzko literatura komunikabideetan (Bidegain et al., 2021) edota kirol-ekitaldietan (Rojo Labaien, 2014) zentratu da batez ere, eta hezkuntza alboratuta gelditu da, nahiz eta haren funtzio nazionalizatzailea soberan ezaguna izan nazionalismo-ikerketetan. Paradigma ezberdinetako adituak ados daude historikoki hezkuntza-sistema zentralizatuak ezinbestekoak izan direla nazio-hizkuntza eta kulturak zabaltzeko, hezkuntza-pelegrinajeak bultzatzeko edota ikasleekin erritual nazionalistak praktikatzeko (Anderson, 2006: 113-121; Billig, 1995: 50-51; Gellner, 2009: 42-43; Smith, 1991: 40-41). Nazio-kulturaren iraskuntzari datxekiola, Anderson-ek garrantzi berezia ematen dio Geografiari ez ezik, Historiari ere. Izan ere, XIX. mendearen amaieran historia nazionalki definitzen zuen kontzientzia historiografikoa zabaldu zen, eta nazioaren genealogiaren inguruko

kontaketa testuliburueta eta ikastetxeetara heldu zen. Sarritan, historiaren ikuspegi nazional horrek iraganeko gertakari tragikoak ahanzi edota distortsionatu egiten ditu.

Hezkuntzaren eta nazio-nortasunaren erreproduzioaren arteko harremana aztertzean, zenbait ikerketa-objektu jorratu dituzte ikertzaileek: irakasleria (De La Montaña Conchiña eta Rina Simón, 2019: 96-113), ikasleria (Bahena Mendoza, 2015: 241-262), testuliburuak (Gulliver, 2011: 119-135), ikasgeletako argazki eta sinboloak (Sanz Simón 2019: 407-447), etab. Ikerketa horietako batzuek eskualdeko nortasuna erabat zokoratuta dagoela ondorioztatu dute, europar eta nazio-nortasunei ematen zaien garrantziaren aurrean (Brown, 2005: 78-89).

Gaia Hego Euskal Herrira ekarrita, egoerak berezitasunak dauzka. Batetik, espainiar hezkuntza-politikek estatua eta nazioa bat etorraztea izan dute helburu historikoki. Horretarako, gaztelera ez beste hizkuntzen zokoratzeaz gain, “*bat* zen herritar espainiar guztiek ikasi behar zuten historia eta *bat* ikasi behar zuten geografia” (Zabaleta Imaz, 2000: 81). Bestetik, baina, euskal nazionalismoak ere hezkuntzaren funtzio nazionalizatzailea bere alde erabili izan du; horren lekuko dira ikastolen mugimendua eta euskal curriculumaren aldarrikapena (Zabaleta Imaz, 2008: 239). EAEn kasuan, D ereduarekin sare publikoak eta bestelako itunpeko ikastetxeetara hedatu bada ere, euskal curriculumak ez dago bermatuta. Gurutze Ezkurdiak (2008: 109-142) honakoa ondorioztatu zuen 1876tik 2006ra arte ekoizitako 90 testuliburu metodologia kuantitatiboaz aztertu eta gero: “ez gaituzten engaina, testuliburuak euskaraz egoteak ez baitu bermatzen edukiaren testuinguratzeko soziokulturala”. Hortaz, badirudi, eredu linguistikoa baino gehiago, ikastetxe-mota dela erabakigarria nazio-identitatearen transmisioan, euskal curriculumak ikastolen berezitasuna izanik.

Gurutze Ezkurdiak bere ikerketa burutu zuenetik hamabost bat urte igaro dira, eta azken urteotan aldaketa ugari egon dira. Lehenik, hezkuntzaren alorrean, estatu zein EAE mailako hezkuntza-lege eta arau berriez gain, aldaketarik aipagarriena Ikaslekar argitaletxearen agerpena da. Ikastolen Elkartaren eta Elkar argitaletxearen ekimenez sortu zen 2011n euskal curriculumak ardatz duten testuliburuak ekoitzi eta banatzeko helburuarekin. Argitaletxearen datuen arabera, haien ikasmaterialak ikastetxe publikoen %10 inguruk erabiltzen ditu, ikastolez gain. Bigarrenik, maila sozial eta politikoan, EAEn desagetea azpimarratzekoa da. Eta hirugarrenik, nazionalismo hutsalaren tesia eta azken bi hamarkadetan nazionalismo-ikerketetan egondako bestelako ekarpen teorikoak ez ziren (hain) ezagunak Euskal Herrian orain dela hamabost urte.

Gauzak horrela, ikerketa honek egungo testuliburuaren azterketa konparatiboa proposatzen du, bestelako marko teoriko eta metodologiez lagunduta. Hauek dira ikerketaren helburu espezifikoak: (1) euskal eta espainiar identitateek testuliburuetan duten pisua neurtzea; (2) bi identitate horiek zer mekanismoren bitartez erreproduzitzen diren ikertzea; (3) euskararen lurraldeak irudikatzen modua aztertzea, euskal nortasunaren anibalentziari arreta berezia emanez, eta (4) argitaletxeen artean antzekotasunak eta desberdintasunak identifikatzea. Horretarako, LHko 6. mailako Gizarte Zientzietako testuliburuaren azkenengo euskarazko edizioa aztertu da, Santillana – Zubia, Ikaslekar eta Anaya – Haritza argitaletxeetakoak (hau da, bi argitaletxe estatu-mailakoak eta bat bertakoa). Eskuragarri zeudenen artean, argitaletxe horiek aukeratu dira, bakoitzaren erabileraren hedapena ikerketa esploratorio batez arakatu ostean eta ikuspegi ezberdinak eskaintzen dituzten testuliburuak txertatu nahian. Metodologiari dagokionez, lurralde-nortasunaren erreproduzio-mekanismo hauek aztertu dira ikuspuntu kualitatibo batetik: hizkuntza-praktika banalizatzaileak, sinbologia, mapen logoizazioa, genealogiari buruzko kontaketa, eta nazioen munduaren erreproduzioa. Aldi berean, arreta berezia eskaini zaie euskal nortasunaren anibalentziari eta arestian aipatutako bi irizpideei.

3. Ikerketaren muina

3.1 Santillana – Zubia: espainiar nazionalismoaren eta euskal subalternitatearen banalizazioa

Hiru argitaletxeak continuum batean koka daitezke. Mutur batean, Santillana – Zubiak espainiar nazionalismoa erabat banalizatzen du eta, horrekin batera, euskal nortasun autonomikoa. Zenbait mekanismoren bitartez egiten du hori. Lehenik eta behin, hizkuntza-praktika banalizatzaileekin hasita,

lehen pertsona plurala modu puntualean erabiltzen du liburuak, espainiar biztanleriari erreferentzia egiteko: “zenbat aldatu *garen* 1978tik hona! Beste era batera janzten *gara*, tresna elektronikoko gehiago erabiltzen *ditugu*, eskubide gehiago *ditugu*...” (158. orrialdean). Elipsiak ugariagoak dira, Espainia baita edukien erreferentziatzko markoa, besterik adierazi ezean. Adibidez, Geografiako edukietan (13. orrialdetik 32. orrialdera), izenburuek ez dute Espainia aipatzen Espainia erreferentziatzko markoa den azpigaietan: “nolako da (Espainiako) kostaldea?”, “Nolakoak dira (Espainiako) klima eta landaredia?”, etab. Historiarekin lotutako edukietan gauza bera gertatzen da. Badaude eufemismoak ere. Arreta gehien erakartzen duenak geografia fisikoarekin dauka zerikusia. Konkretuki, “Iberiar penintsulako erliebea” izenburu duen azpigaiak (14. eta 15. orrialdeetan) ez du Iberiar penintsula osoko erliebea azaltzen, Espainiakoa baizik. Hala islatzen da ikasleei aurkeztutako mapan ere, non Portugal grisez agertzen den. Espainia Iberiar penintsularekin nahastearen praktikak Espainiaren muga politikoaren naturalizazioa dakar berekin eta, jakina, mapen logoizazioarekin erlazionatuta dago erabat. Espainiako mapen logoizazio partziala begi-bistakoa da liburuan zehar.

Bigarrenik, espainiar nazioaren genealogiaren kontaketa ere agertzen da Historiako edukietan. “Hispania” izenaren lehenengo lekukotzetatik abiatuta, historiako aro guztiak labur-labur azaltzen ditu liburuak, horren ostean Aro Garaikidean zentratzeko. Azpimarratzekoak dira egileen ahaleginak Espainiak azken hamarkadetan izan duen bilakaera eta homologazio demokratikoa nabarmentzeko, trantsizioari buruzko kontaketa hegemonikoarekin bat etorriz: “trantsizioan, Espainia diktadura bat izatetik demokrazia bat izatera igaro zen. [...] Gaur egun, Europar Batasuneko gainerako estatuen antzeko maila duen herrialde bat da Espainia: antzeko ongizate-maila eta antzeko arazoak eta erronkak ditu” (148. orrialdetik 154. orrialdera).

Espainiako (eta Europako) geografia eta historiari buruzko edukiak ugariak dira; euskal lurraldeei eskainitako orri-kopurua, berriz, eskasa. Euskal lurraldeei ez zaie gai bat ere eskaintzen; aitzitik, eduki eskas horiek beti Espainiari buruzko gaietan sartzen dira, modu osagarrian eta Espainiari buruzko eduki gehienak azaldu ostean. Bertan, euskal nortasuna erreproduzitzen da, baina betiere Espainiarekiko subalternitate-egoeran eta EAera edo “Euskadi”-ra mugatuta, liburuaren terminologiari jarraikiz. Hasteko, espainiar nazionalismoak lehen pertsona pluralaren, elipsi eta eufemismoen monopolioa duenez, EAeri buruzko edukietan ez da hizkuntza-praktika banalizatzailerik identifikatzen. Elipsi falta nabarmena da izenburuetan ez ezik (“*Euskadiko* erliebea”, “Nolakoak dira *Euskadiko* urak eta klimak?”, etab.), erakunde eta lege komunaren aipamenetan ere: “*Eusko* Jaurlaritza”, “*Eusko Jaurlaritzaren* lehendakaria” (152. orrialdean).

Horretaz gain, Araba, Bizkai eta Gipuzkoaren genealogiaren inguruko kontaketa distortsioak edota hutsuneak hautematen dira, helburu luketenak Espainiarekiko subalternitatea eta egungo lurraldetasun autonomikoa zalantzan ez jartzea. Hain da espainiarra azalpenen ikuspegia, ezen, Aro Garaikideko kulturaz eta arteaz jardutean, ez den bereizketarik egiten euskal eta espainiar idazle edota artisten artean, denei tratamendu bera emanez: “belaunaldi horretakoak (98koak) izan ziren Antonio Machado, *Miguel Unamuno* eta *Pío Baroja*” (137. orrialdea). Hori irakurriz gero, ikasle askok ez lukete jakingo Unamuno eta Baroja euskaldunak zirenik, denak espainiartzat jo egiten baitira. Hori gutxi balitz bezala, nafar auziari ez ikusiarena egiten zaio, ez dira-eta zenbait datu historiko aipatzen: Nafarroako Erresumaren parte izan zirela Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa; 1936ko Autonomia-Estatutua hasieran lau lurraldeetarako aurreikusita zegoela; egungo legedian Nafarroako Foru Erkidegoak EAerekin bat egitearen aukera jasota dagoela, etab. Mapen bidez logoizatzen den lurraldea, esan gabe doa, EAeri dagokiona da.

3.2 Ikaslar: Euskal Herriaren homologazioa nazioen munduan

Ikaslarrek ez dituzenez Gizarte Zientzietako eta Naturaren Zientzietako ikasmaterialak bereizten Lehen Hezkuntzan, kasu honetan Naturaren Zientzietako edukiak ere aztertu dira, testuliburua (hobeto esanda, hiru liburuxkak) osotasun bat dela ulertuta. Hori esanda, Ikaslarrek erabateko ezerezean uzten du espainiar identitatearen erreproduzioa. Hiru liburuxketan zehar Espainiaren aipamen bat bera ere ez dagoenez, atzerritar batek ziurrenik ez luke jakingo zer estatutan erabiltzen diren. Euskal nortasuna, ordea, modu zeharo nazionalistan islatuta dago.

Konkretuki, Euskal Herria ikasleen ingurune hurbiltzat jotzen dituzten deixiak daude: “kanporagileek itxuratutako paisaia edo erliebeak ikusteko aukera ugari dago *Euskal Herrian*. [...] Ingurutzen *gaituen* paisaia gehienetan nabari da urak eragindako higadura: itsaslabarretan, mendietan, ibaien ibilgailuetan...” (1. liburuxkaren 68. orrialdea); “Pape Ibnou mutikoa ere hegazkinez *etorri* zen *Euskal Herrira*” (2. liburuxkaren 56. orrialdea). Gai bakoitzean nazioarteko eta euskal ikuspegiak tartekatuta daudenez, Euskal Herriari buruzko azalpenak ematean, Euskal Herria berariaz aipatu ohi da; beraz, ez da elipsien erabilera sistematikorik antzematen, salbuespenak salbuespen. Lurraldetasunari dagokionez, “Euskal Herria” formula erabiltzen da sistematikoki euskararen zazpi lurraldeen multzoa izendatzeko. Lurraldetasun hori mapetan ez ezik, ikasleen ingurune hurbilak eskaintzen dituen adibideen hautaketan ere errespatzen da. Hala nola, lurpeko urek sortzen dituzten haitzuloetako paisaien artean, hauek aipatzen dira: “Mendukilo Nafarroan, Arrikrutz Gipuzkoan, Pozalagua Bizkaian, Mairulegorreta Araban eta Otsozelaiko eta Sarako haitzuloak Ipar Euskal Herrian” (1. liburuxkako 68. orrialdea).

Gainera, Euskal Herriaren genealogia eta maparen logoizazioa batera doaz. Izan ere, Euskal Herriaren mapa erakusten da Historiaurreari buruzko edukietan ez ezik, lurren azaleratzeari buruzkoetan ere. Zehazki, 1. liburuxkaren 15. orrialdeak Euskal Herriko lurren azaleratze progresiboa erakusten du lau mapen bitartez, eta mapa bakoitzak lur-eremu bakoitza noiz azaleratu zen adierazten du: duela 220 milioi urte, duela 120 milioi urte, duela 40 milioi urte eta duela 15 milioi urte. Artean lur gehienak azaleratu ez zirenean Euskal Herriaren gaur egungo mugak *uretan* marraztuta agertzeak aditzera ematen du Euskal Herria ahistorikoa edo, behintzat, gizadia bera baino antzinagoa dela.

Edozein kasutan, deigarriena da Ikaslekarrek garrantzi handia ematen diola nazioez osatutako mundu-ikuskeraren erreproduktzioari. Hortik abiatuta, estatu-nazioen parean jarriz, Euskal Herria nazioen munduan homologatzen dute ikasmaterialek. Konkretuki, 2. liburuxkan, “Munduko biztanleria aztertzen” izenburu duen atalak munduko biztanleria sailkatzeko erabiltzen duen irizpide nagusia nazioa da, eta herrialdeak konparatzen ditu azalerari, biztanleriari eta biztanle-dentsitateari dagokienez: Alemania eta Txina, Erresuma Batua eta Australia. Horren ostean, ikasleei Euskal Herria eta Senegal konparatzeko eskatzen zaie 19. orrialdean. Are gehiago, Euskal Herriaren eta Senegalen arteko konparaketa liburuxkan zehar errepikatzen da hortik aurrera, eta modu pertsonifikatuan ere irudikatzen da Janelle izeneko pertsonaia senegaldarraren bitartez. Alabaina, nazio-homologazio horretan zailtasunak ere antzematen dira. Nazioen munduaren logikak *estatu*-nazioen mundua erreproduzitzera jotzen duenez, munduko mapa gutxi batzuetan Euskal Herriak ez du berezko presentzia edota daturik. Horrela, 2. liburuxkaren 38. orrialdeko munduko mapak estatu-nazioak zenbait kolorez koloreztatzen ditu, bizi-itxaropenaren arabera. Mapa horretan, Espainia eta Frantziaren artean Euskal Herria adierazita ez badago ere, ikasleei Euskal Herriaren kokapenaz eta bizi-itxaropenaz galdetzen zaie eta, bi estatuok itxaropen-maila bera dutenez (80-89 urte), ikasleek suposa dezakete Euskal Herria ere tarte horretan dagoela kokatuta. Hala ere, berezko kolore eta daturik ez egoteak —etsipenak edo hautu pedagogiko batek eraginda— ikasleei Euskal Herriaren subalternitate-egoera gogorarazten die.

3.3 Anaya – Haritza: “Espainiako estatu”-aren eta euskal gutasunaren artean

Anaya - Haritza erdibidean dago. Batetik, espainiar nazio-identitatea naturalizatzen du, baina Santillana – Zubia baino neurri txikiagoan. Bestetik, euskal nortasuna sendotasunez erreproduzitzen du, baina betiere modu autonomistan. Espainiar identitateari datxekiola, “Espainiako estatua” formula juridikoa erabiltzen du sistematikoki, eta ez “Espainia”. Adibidez, 11. orrialdean, honakoa irakur dezakegu: “zer kontinentetan dago Espainiako estatua? [...] Zer lurraldek eratzen dute Espainiako estatua?”. Ezaguna den bezala, euskal eta kataluniar nazionalismoek erabili izan duten espresioa da, espainiar nazio-proiektua naturalizatua izatea eragozteko helburuarekin. Ez dirudi kasualitate hutsa denik, “Frantziako estatuak” ere (euskal nazionalismoaren beste arerioak, hain zuzen) horrelako izendapena jasotzen baitu, gainontzeko estatu-nazioek ez bezala. Era berean, deixi falta nabarmena da, kasu honetan lehenengo pertsona plurala ez dagoelako Espainiarekin lotuta, EA Erekin baizik: “*gure* kostaldea” (20. orrialdea), “*gure* itsaslabarren forma” (20-21. orrialdeak).

Alabaina, hautu horiek gainazalekoak ematen dute, ez baitatoz bat testuliburuaren edukiekin. Azken batean, Espainia da eduki gehien erreferentziatzko markoa eta, beraz, analisi sozial eta historiko arrazionalerako marko naturala balitz bezala aurkezten du liburuak. Gainera, bestelako hizkuntza-praktika banalizatzaileak identifikatu dira. Batetik, elipsiak erabiltzen dira gai juridiko-politikoari, kulturari zein erliebeari buruzko edukietan: “(espainiar) herritarrak” (105. orrialdea), “(espainiar) Artxipelagoen erliebea” (18. orrialdea), etab. Bestetik, Espainia Iberiar penintsulari buruzko erreferentziez naturalizatzen da berriro ere, sarritan “iberiar” eta “espainiar” hitzak isilean gordez. Esaterako, 16-17. orrialdeetako azpigaiak “Penintsulako kostaren erliebea” du izenburu, baina berez *Espainia penintsularreko* kostaren erliebeaz ari da, Portugal grisez agertzen baita, Espainiako maparen logoizazioan lagunduz.

Genealogiari bagagozkio, Santillana – Zubiak egiten duen bezalaxe, Anaya - Haritzak ere trantsizioa “demokraziaren iritsiera”-rekin erlazionatzen du. Gainera, “erreformisten” eta “apurketazaleen” arteko *kontsentsuaren* balioa azpimarratzen du, espainiar demokraziaren elementu fundatzailea litzatekeena: “zertan datza kontsentsuaren ideia trantsizio garaian? Uste duzu kontsentsua baliogarria dela beste egoera batzuetan?” (104. orria).

EAERI buruzko edukiak kuantitatiboki eskasak izanda ere¹, euskal nortasuna irmotasunez erreproduzitzen da bertan, betiere modu autonomistan. Alde batetik, aipatu bezala, lehenengo pertsona pluralak EAERI egiten dio erreferentzia. Halaber, “Nor da nor” ataletan, pertsonaia historikoak lantzen dituzten horietan, nabarmentzekoa da euskal “kuota” bat dagoela, Sabino Arana (90-91. orrialdeak), Dolores Ibarruri (110-111. orrialdeak) eta bestelako euskal pertsonaia historikoak lantzen baititu liburuak. Are gehiago, 126. orrialdeak euskal tradizioak jorratzen ditu: kirolak (eskupilota, zesta punta eta herri-kirolak); artisautza-lanak, abesti eta dantza tipikoak (esaterako, aureskua); gastronomia (marmitakoa, bakailoa pil-pil saltsan, Idiazabalgo gazta, txakolina, etab.), eta jaiak (Bilboko Aste Nagusia, Tolosako inauteriak, etab.).

Bestetik, eduki horietan oso zaila da elipsirik aurkitzea, eta Espainiarekiko subalternitatea zalantzan jartzen ez duten formulak hobetsiak dira: “gure *lurralde*” (88. orrialdea), “gure *erkidegoa*” (43. orrialdea), “gure *eskualdea*” (89. orrialdea) edo “gure *lurra*” (127. orrialdea). Genealogiari bagagozkio, euskal lurraldeen historiari buruzko distortsioak edota hutsune argiak daude. Izan ere, Frantziako Iraultzaren garaian, Frantziak Gipuzkoa anexionatzeko asmoa zuela aipatzen du, 1794ko abuztuan Gipuzkoako Batzar Nagusiek, Getarian bilduta, Gipuzkoaren independentzia aldarrikatu zutela aipatu gabe. Horretaz gain, espainiar Konstituzioari buruzko erreferendumean botoa eman zutenen %87,78k alde bozkatu zuela dio 98. orrialdeak, Bizkaian, Gipuzkoan eta Araban abstentzioak izan zuten arrakasta aipatu gabe. Lurraldetasunari erreparatuz, inkoherentzia edo salbuespen txikiren bat kenduta, Anaya - Haritza Bizkaiak, Gipuzkoak eta Arabak osatutako “Euskal Autonomia Erkidego”-ra mugatzen da eta, autonomia-estatutuak azaltzean, nafar auziari ez ikusiarena egiten dio. Jakina, hiru lurraldeen irudikapen hori kartografikoa ere bada.

4. Ondorioak

Ikerketa honen baitan gauzatutako azterketa kualitatiboaren emaitzak ikusita, zenbait ondorio atera daitezke. Lehenik eta behin, EAERIko ikastetxe publiko eta kristau eskola ugarian, Santillana – Zubia edo Anaya – Haritza argitaletxeak erabiltzen dituzten horietan hain zuzen, espainiar nazionalismoa modu hutsalean agertzen da. Are gehiago, azken hamarkadetan euskara euskal nazionalismoaren sinbologia izan denez (eta euskarazko irakaskuntza euskal nazionalismoaren aldarrikapen edo lorpenetako bat), paradoxikoa suerta daiteke, baina EAERIren kasuan espainiartasunaren irakaskuntza *euskaraz* ematen da nagusiki. Horrenbestez, D ereduak ez du euskal nazionalismoaren koordenatuetan funtzionatzen, Gizarte Zientzien irakaskuntzari dagokionez behintzat.

¹ Santillana – Zubian bezala, eduki horiek Espainiari buruzko gaietan kokatuta daude, modu osagarrian.

Lehenengo ondorio horrek ez du esan nahi euskal nortasunak testuliburuetan batere lekurik ez duenik. Alabaina, testuliburu gehienen kasuan, edukiak kuantitatiboki eskasak dira eta, ikuspuntu kualitatibo batetik, *erregionalismo* edo *autonomismo* hutsala baino ez dute islatzen, eta ez euskal nazionalismo hutsala. Subalternitatean eta lurraldetasun zurrun batean “harrapatutako” autonomismo hutsal horren ondorioz, ikasleek jasotzen duten ezagutzan hutsune edo distortsio argiak daude, haien ingurune soziokulturalaren aldetik: nafar auzia, Gipuzkoako Batzar Nagusien independentzia-aldarrikapena 1794an, etab. Hutsune horiek ikusita, badirudi Gurutze Ezkurdiak orain dela hamabost urte idatzi zuenak indarrean jarraitzen duela: alegia, ikasleek testuliburu bidez ezagutzen duten errealitateak zerikusi handirik ez duela haien ingurune soziokultural hurbilarekin, euskarazko testuliburuak izan arren.

Hirugarrenik, badago salpuespenik, euskal nazionalismoaren gakoetan funtzionatzen duenik: Ikaslekar argitaletxea, batez ere ikastolek erabiltzen dutena. Argitaletxeak euskal curriculumarekin duen konpromisoaren ondorioz, haren ikasmaterialetan ez du funtzionatzen espainiar nazio-erakuntzaren logikak, non *bat* den herritar espainiar guztiek ikasi behar duten historia eta *bat* ikasi behar duten geografia. Aitzitik, Ikaslekarren liburuxketan, zazpi lurraldeetako Euskal Herriak hartzen du zentraltasuna eta, haurrak neurri handi batean subjektu despolitizatuak izaten diren heinean, euskal nazionalismo hutsalaz hitz egin daiteke. Ziurrenik, euskal nazio-kontzientziaren transmisio hori ez da hain inkontzientea izango gurasoen, irakasleen edo testuliburuaren sortzaileen ikuspuntutik, baina hori baieztatu ahal izateko bestelako ikerketa bat beharko genuke.

Laugarrenik, estaturik gabeko nazionalismoen eta nazioez osatutako mundu-ikuskeraren arteko harremanari dagokionez, Ikaslekar izatea bigarrenari garrantzi handiena ematen dion argitaletxea ez da kasualitatea. Izan ere, estatu-nazioekiko konparaketa sistematikoa da Euskal Herria ikasleen iruditerian nazio gisa homologatzeko modurik eraginkorrena, ziurrenik. Aldi berean, baina, nazioen munduaren logikak sarritan *estatu*-nazioen mundua erreproduzitzera jotzen duen heinean, zailtasunak ere agertzen dira. Beraz, estaturik gabeko nazionalismoak harreman konplexua dauka nazioen munduarekin.

Azkenik, ikerketa honek honakoa frogatzen du: lurralde batean, non bi nazio-kontzientzia dauden (euskalduna eta espainiarra), biak elkarren parean jarri edo bertako identitate-aniztasunaren inguruan nolabaiteko pedagogiarik egin beharrean, argitaletxe bakoitzak nazio-nortasun *bakarra* erreproduzitzen du, eta bestea neurri batean edo bestean baztertu. Bestela esanda, lurralde batean bi nazionalismo (hutsal) gainjartzen direnean, “hibridotasuna” baino gehiago, bien arteko “lehia” bat agertzen da, non bakoitzak bereari eusten dion. Lehiaren logika horretan, nazionalismo bat dago, “irabazten” ari dena (espainiarra), mesede egiten dioten testuliburuaren erabilera oso hedatuta dagoelako ikastetxe publiko eta kristau eskoletan, eta beste nazionalismo bat, Ikaslekar argitaletxeari eta ikastolei eusten diena —euskal nazionalismoa, estaturik ez duena.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

EAEko hekontza-lege berriari buruzko proposamen, akordio edota aurreproiektuek eragindako eztabaida soziala ikusita, ikerketa hau hausnarketa kolektiboan interesgarria suerta litekeen ekarpen apal bat izatea espero dugu. Izan ere, derrigorrezko hezkuntza erregulatuko duen araudia diseinatzean, ezinbestekoa da hezkuntza-sistemak lurralde-identitateen transmisioan duen garrantzia gogoan izatea, are gehiago estaturik gabeko nazioetan. Etorkizuneko ikerketei dagokienez, kontuan hartu behar da testuliburuak ez direla ikasleek euren ikastetxeetan jasotzen duten influentzia bakarra. Horrexegatik, ikertzaile honek bere doktore-tesian hezkuntzaren eta lurralde-identitateen arteko harremanaren ikerketa-lerroarekin jarraitzeko eta testuliburuetatik harago ikertzeko asmoa du, baita EAetik harago ere.

6. Erreferentziak

Anderson, B. (2006): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Berrikusitako ed.), Verso, Londres/New York.

- Aldasoro, M., & Elkar-Ikastolak Zerbitzuak S.L. (koord.) (2017): *Ingurunea. Gizarte eta Naturaren Zientziak. Lehen Hezkuntza 6*, Eki proiektua, Ikaselkar, Donostia.
- Bahena Mendoza, I. (2015): Construcción de la identidad nacional en alumnos de educación secundaria del municipio de Nezahualcóyotl, *Revista Mexicana de Investigación Educativa*, 20(64), 241-262.
- Basterretxea Llona, A., & Etxebarria, L. (zuz.) (2020): *Gizarte Zientziak. Lehen Hezkuntza 6*, Egiten jakin zurekin bilduma, Santillana – Zubia, Etxebarri.
- Benítez Orea, J.K. (koord.) (2020): *Gizarte Zientziak. Lehen Hezkuntza 6*, Piezas pieza proiektua, Anaya – Haritza, Madril.
- Bidegain, E., Larrañaga, A., & Maguregi, Z. (2021): *Izan ala ez izen? Euskal Herriaren irudikapena euskal hedabideetan*, Martin Ugalde Kultur Parkea, Jakin eta Elkar, Andoain.
- Billig, M. (1995): *Banal nationalism*, SAGE, Londres/Thousand Oaks (Kalifornia)/New Delhi.
- Brown, K.D. (2005): Estonian Schoolscapes and the Marginalization of Regional Identity in Education, *European Education*, 37(3), 78-89.
- Crameri, K. (2000): Banal Catalanism?, *National Identities*, 2(2), 145-157.
- Culcasi, K. (2010): Geographical record. Constructing and naturalizing the Middle East, *The Geographical Review*, 100(4), 583-597.
- De La Montaña Conchiña, J.L., & Rina Simón, C. (2019): El nacionalismo banal en el profesorado de educación infantil y primaria en formación y la enseñanza-aprendizaje de la Historia, *Perfiles Educativos*, XLI(165), 96-113.
- Ezkurdia Arteaga, G. (2008): Euskal Herria gaiaren garapena XX. eta XXI. mendeetako testuliburuetan, *Ikastaria*, 16, 109-142.
- Gellner, E. (2009): Nazioak eta nazionalismoak, (Juan Garzia Garmendia itzul.), Klasikoak, Bilbo.
- Gulliver, T. (2011): Banal Nationalism in ESL Textbooks, *Canadian Journal of Education*, 34(3), 119-135.
- Hobbsbawm, E.J. & Ranger, T.O. (1992): *The Invention of Tradition* (Canto ed.), Cambridge University Press, Cambridge.
- Iraola, I. (2015ko uztailaren 25a). Euskal nazionalismo hutsala? *Argia*. <https://www.argia.eus/argia-astekaria/2742/euskal-nazionalismo-hutsala>
- Flor, V. (2015): El regionalismo banal y la construcción de la identidad valenciana autonómica: una perspectiva desde la sociología histórica. In P. Folguera et al. (arg.), *Pensar con la Historia desde el siglo XXI. Actas del XII Congreso de la Asociación de Historia contemporánea*, UAM ediciones, Madril, 3969-3990.
- Rojo Labaien, E. (2014): *Futbola eta nazio eraikuntza Euskal Herrian eta Spainian*, Utriusque Vasconiae, Donostia.
- Sanz Simón, C. (2019): Los símbolos del nacionalcatolicismo. Una mirada a través de la fotografía escolar durante la dictadura franquista (1950-1959), *Historia y Memoria de la Educación*, 10, 407-449.
- Smith, A.D. (1991): *National identity*, Penguin Books, Londres/New York/Victoria/Ontario/Auckland.
- Zabaleta Imaz, I. (2000): *Nazioa eta hezkuntza-sistema espainiarraren sorrera*, Udako Euskal Unibertsitatea, Bilbo.
- _____ (2008): Nazionalismoa eta Hezkuntza Euskal Herrian, *Ikastaria*, 16, 227-240.

7. Eskerrak eta oharrak

Artikulu honek ikertzaile honen MALaren zati bat laburbiltzen du. “Lurralde-identitateen erreprodukzio hutsala derrigorrezko hezkuntzan: testuliburuak aztergai” izenburuarekin eta Ekain Rojo Labaienen tutoretzapean, 2022an entregatu eta defendatu nuen EHUn, Subiranotasuna Europako Herrietan Masterreko ikaslea nintzela. Doktore-tesian ikergai honetan sakontzeko asmoa dut, Ekain Rojo Labaienen eta Onintza Odriozola Irizarren zuzendaritzapean. Ildo horretatik, artikulu honen egilea UPV/EHUn ikertzaileak prestatzeko kontratazio deialdiaren onuraduna da (PIF 2022), eta NOR taldearen babesa du (A maila, IT1438-22).